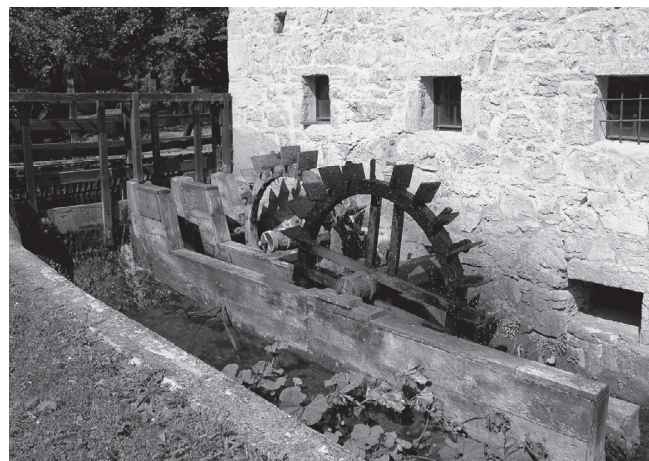

Trubarjeva domačija.
Foto: Andreja Bahar Muršič, 2008

Mlinski kolesi spominjata na stoletno tradicijo obrti na tem mestu.
Foto: Andreja Bahar Muršič, 2006

PETSTOLETNICA ROJSTVA PRIMOŽA TRUBARJA IN NJEGOVA SPOMINSKA ZBIRKA

Uvod

Leta 2008 je minilo petsto let od rojstva Primoža Trubarja – očeta prvih tiskanih knjig v slovenščini, knjižnega jezika in slovenskega naroda.¹ Rodil se je na Rašici pri Velikih Laščah očetu Mihi in materi Jeri dan pred sv. Primožem leta 1508. Zgodovinski viri navajajo, da je bil njegov oče cerkveni ključar, tesar in mlinar. Gospodaril je v mlinu pod vasjo, kjer je bil rojen Primož Trubar. Bil je nadarjen otrok, zato se je šolal za duhovnika. Pri dvanajstih je zapustil dom. Življenjska pot pa ga je vodila na šolanje na Reko in nato v Salzburg. Mejniki v njegovem življenju je leto 1524, ko je prišel v Trst k škofu Petru Bonomu – svojemu duhovnemu očetu, ki mu je odstrl vrata k novemu znanju in duhu ter ga vpeljal v ideje reformacije. Leta 1528, ko je Primož Trubar študiral na Dunaju, so otomanski vojščaki požgali vas Rašica. Tedaj je pogorela tudi Trubarjeva rojstna hiša. Trubar je bil tedaj v tujini, zato se je bolj poredko vračal domov.

Leta 1530 je dal škof Bonomo Trubarju v upravljanje župnijo Laško. Leta 1542 je postal kanonik v Ljubljani, šest let pozneje pa se je moral zaradi nesoglasij s Katoliško cerkvijo pred preganjanjem umakniti v nemške dežele. Zato je v želji po osveščanju preprostega slovenskega ljudstva s »pravo vero« leta 1550² v Tübingenu izdal prvi slovenski knjigi *Catechismus* in *Abecedarium*. S tem je postavil temelje knjižni slovenščini. V Ljubljano se je znova vrnil leta 1562 kot poglavar

slovenske protestantske cerkve in dve leti pozneje izdal *Cerkovno ordningo*. Ta je bila povod za njegov dokončen izgon iz rodne dežele. Odšel je v nemške dežele in ostanek svojega življenja preživel v Derendingenu pri Tübingenu. Svoje poreklo in stan je s ponosom izkazoval skozi vse življenje, kar je med drugim mogoče sklepati tudi po njegovem pečatniku, ki je bil okrogel kot mlinski kamen, na njem pa so bili obrtni znak tesarjev, usnjeni predpasnik in sekira.

Čas 16. stoletja, v katerem je živel Primož Trubar (1508–1586), je prinesel konec srednjega veka. Propadanje fevdalizma, renesansa, razvoj humanizma, nekaterih vej znanosti in nove iznajdbe so prinašale spremembe v družbenem redu Evrope. V skladu z reformacijskimi idejami se je Primož Trubar zavzemal za večjo osveščenost ljudstva, postavil je temelje knjižni slovenščini, bil upornik in kritičen mislec ter svetovljanski duh, ki je s tiskano slovensko besedo omogočil, da je slovenski jezik »stal inu obstal« med »lubimi Slovenci«. Umril je leta 1586, prepričan, da je »en dober boj boril«, saj ni doživel zmage protireformacije, zatrtja svobodomiselnosti in požiga protestantskih knjig. Kljub izjemnemu pomenu »očeta slovenskega naroda« Primoža Trubarja je spomin nanj skozi več stoletij označevala verska nestrpnost. Razglašali so ga za krivoverca, ustno izročilo pa pravi, da v fari od takrat do leta 1948 niso krstili niti enega Primoža.

Spominsko obeležje Primožu Trubarju – Trubarjeva domačija na Rašici

Spomin na veliko osebnost »očeta slovenskega naroda« – Primoža Trubarja danes simbolno obeležuje Trubarjeva domačija na Rašici. Razglašena je za kulturni spomenik lokalnega pomena z Odlokom o razglasitvi Rašice za kulturni in zgodovinski spomenik.

¹ Primož Trubar je prvi zapisal ime *Slovenec*, ko je v pridigah nagovarjal z besedami »Moji lubi Slovenci«.

² Različni viri postavljajo datum prve slovenske knjige v leto 1550 oziroma 1551.

* Andreja Bahar-Muršič, univ. dipl. etnol. in soc. kult., Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Ljubljana. 1000 Ljubljana, Tržaška 4, E-naslov: andreja.bahar.mursic@zvkd.si

Rašica leta 1931. Temkova domačija je na sredi slike, pod vasjo.
Lastnik razglednice: Jože Jakše

vinški spomenik (Ur. l., št. 15/1984), v Registru nepremične kulturne dediščine Republike Slovenije pa jo najdemo pod imenom Rašica pri Velikih Laščah – Trubarjeva domačija (EŠD 615).

Trubarjeva domačija se nahaja na poplavni ravnici ob potoku Rašica. Sestavljajo jo hiša z mlinom in Trubarjevo spominsko sobo, žaga venecijanka, regionalno značilno gospodarsko poslopje, kozolec in parkovno urejen obvodni prostor. Najstarejši objekt domačije in osrednji pomnik je mlin. Zgodovinski viri govorijo, da stoji na mestu, kjer naj bi nekoč stal tisti mlin, v katerem se je rodil Primož Trubar. Mlin je zgorel že v času Trubarjevega življenja, leta 1528, ko so Turki požgali vas. Ustno izročilo pravi, da so kmalu po požaru domačini mlin spet postavili. Ta je bil večkrat predelan, a se je ohranil do danes. Današnji videz je dobil ob predelavi v 19. stoletju. Obstoje mlina na tem mestu potrjuje tudi zaris objekta v Franciscejskem katastru, kjer na mestu današnjega mlina stoji Temkov mlin. Vse do leta 1983, ko so domačijo Rašica 69 odkupili za ureditev Trubarjeve domačije, je bila tam *Temkova domačija* z mlinom in žago.

Nekdaj je bila to bogata kmetija, ki se je razvila v 19. stoletju. Zadnji je na domačiji gospodaril Jože Pečnik. Bojda je bil zelo nenavaden človek. Domačini so mu pravili *Polakov* ali *Temkov Jože* in ustni viri govorijo, da so imeli mnogi pred njim »rešpekt« – ni se mogel pogovarjati s prav vsakim. Še posebej so se ga bali otroci, ker jim je marsikdaj zagodel, ko so se prišli kopat na jez pred žago, kjer je bilo vaško kopališče.

Nastanek Trubarjeve domačije leta 1986

Splet ugodnih okoliščin pred letom 1986, ki je izhajal iz želje po dostojni obeležitvi 400-letnice smrti Primoža Trubarja, naklonjenega družbenega vzdušja v osemdesetih letih 20. stoletja, možnosti odkupa Temkove domačije, ko so gospodarja zapuščale moči, predvsem pa zaradi velikega interesa lokalnega prebivalstva, je omogočil odkup Temkove domačije in ureditev Trubarjevega spominskega obeležja. Najglasnejši pobudniki in nosilci zamisli o postavitvi Trubarjeve spominske zbirke so bili domačini z Rašice. Še posebno aktivni

so bili posamezniki iz kroga kulturnikov, ki so se zavedali bogatega literarnega izročila »Trubarjevih krajev«. V začetku so zagovorniki odkupa Temkove domačije in postavitve spominske zbirke na njej naleteli na veliko nerazumevanja in ovir, vendar so jih uspešno premagali.

Sprva tudi strokovna javnost ni bila naklonjena zamisli o postavitvi spominske zbirke na tem mestu, saj na Rašici ni bilo ohranjenih nobenih starejših materialnih ostankov, ki bi bili neposredno povezani z življenjem Primoža Trubarja. Glede na časovno oddaljenost bi bilo sicer težko pričakovati, da bi tam še stala Trubarjeva rojstna hiša, vendar pa tudi sami objekti *Temkove domačije*, ki se je nahajala na mestu, kjer je nekoč stal Trubarjev mlin, po strokovnih merilih niso dosegali kriterijev za razglasitev za spomenik.

Na drugi strani je bila po drugi svetovni vojni prisotna naklonjenost ideji, da bi bilo treba urediti spominsko obeležje Primožu Trubarju, ki je dal Slovencem prve tiskane knjige, knjižni jezik in ime. Zato je bilo potrebno širše soglasje med strokovnjaki konservatorji in muzealci, ki je bilo sklenjeno februarja leta 1983 na sestanku³ med predstavniki tedanjega Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, Narodnega muzeja, Tehniškega muzeja ter Zavoda RS Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ob širši razpravi se je izoblikoval sklep, da se pripravi predlog odloka o razglasitvi in se vanj vključi tudi vas Rašica, ker je ta neposredno povezana z življenjem Primoža Trubarja. Na temelju sklepa sestanka je bil Občini Vič - Rudnik podan predlog za razglasitev vasi »Trubarjeva Rašica« s posebnim poudarkom na »Trubarjevem mlinu«.

TedANJI Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine je pripravil osnutek odloka o razglasitvi Rašice pri Velikih Laščah za kulturni in zgodovinski spomenik, ki je bil po uskladitvi in soglasju lokalne skupnosti sprejet maja 1984. Kljub širši javni podpori je bila tudi nadaljnja pot do odprtja Trubarjeve domačije trnova. Za realizacijo projekta so si še naprej najbolj prizadevali lokalna skupnost in zainteresirani kulturniki: nabirali so sredstva donatorjev, organizirali akcijo »Trubarjev dinar« in imena darovalcev objavljali v dnevnem časopisu ter v projekt pritegnili slovenske umetnike, ki so v ta namen darovali svoja dela.

Takratni Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine (LRZVNKD) je strokovno bdel nad obnovo in sanacijo objektov. Marca 1984 je pripravil Podrobnejše smernice za sanacijo in adaptacijo kompleksa Temkovega mlina. Ker rekonstrukcija stanja izpred 500 let – iz časa Trubarjevega življenja – ne bi bila mogoča, ker ni bilo ohranjenih materialnih ostalin, je bilo izhodišče obnove sanacija objektov v zunanji vidni podobi iz časa gradnje oziroma prenove v 19. stoletju. Objekti »Temkove domačije« – hiša z mlinom, žaga, gospodarsko poslopje in kozolec – so bili zgrajeni iz gradiv, ki se nahajajo v okolici, reprezentativni pa so tudi glede načina gradnje, stavbnih razmerij, detajlov, oblikovanja portalov in drugih stavbnih členov.

V smernicah, ki jih je pripravil LRZVNKD, je bilo poudar-

3 Zapisnik sestanka hrani ZVKDS, OE Ljubljana.

jeno, da ne gre za objekte izjemne historične pričevalnosti, kjer bi bila dopustna le sanacijska in vzdrževalna dela, ki bi ohranjala objekte ali ambient v neokrnjeni obliki, ampak gre za celoto, ki bo z vsebinsko ustrezno ureditvijo šele postala memorialni spomenik in zato zahteva ustrezen ambient. V skladu z varstvenim režimom odloka o razglasitvi so ob obnovi ohranjali predvsem zunanost objektov, medtem ko je bilo mogoče notranjost prilagoditi novi muzejski interpretaciji. Gradbeno plat obnove so zaupali Geodetskemu zavodu, v okviru katerega je načrte za obnovo posameznih objektov izdelal gradbenik Tone Kline.

Mlin

Mlin na Trubarjevini po nekaterih zgodovinskih virih stoji na mestu mлина, v katerem je bil rojen Primož Trubar. Zaradi zgodovinske lokacije – doma pomembne osebnosti in ohranitve dejavnosti na istem mestu skozi več stoletij – je ta stavba danes osrednji spominski objekt, ki v zgornji etaži, kjer je bil nekoč bivalni del hiše mlinarjeve družine, danes gosti Trubarjevo spominsko zbirko. Mlin je bil leta 2006 obnovljen, leta 2007 pa so v mlinu v izobraževalne namene postavili tudi maketo, ki prikazuje prenos v mlinu in stope.

Idejno zasnovo za Trubarjevo spominsko zbirko sta med letoma 1984 in 1986 pripravila arhitekt Marjan Loboda in profesor Jaro Dolar. Postavitev, ki kaže na čas nastanka zbirke, skuša obiskovalca popeljati v Trubarjev čas in postaje njegovega življenja. Pri ureditvi spominske sobe so sodelovali še akademski slikar Veljko Toman, ki je izrisal besedila in stenske poslikave, knjigovez Peter Štaut z replikami knjig, slikarja Tomaž Perko in Bojan Klančar, ki sta izdelala osnutke za poslikavo vitražnih stekel, in steklarski mojster Bojan Višnar, ki jih je izdelal. Kipar Drago Tršar pa je podaril kip glave Primoža Trubarja, ki stoji na vhodu v razstavni prostor.

Žaga

Na otoku reke Rašice stoji še delujoča žaga venecijanka. Nosilni zidovi in sobica za žagarja so zgrajeni iz kamena, zgornji obodni zidovi so leseni, sestavljeni iz širokih lesenih desk, prekriva pa jo v osnovi dvokapna, členjena streha. Ob žagi nastaja žagarska zbirka, ki bo rabila vzgojno-izobraževalnemu namenu. Med nastajanjem Trubarjeve domačije je bilo v dolini reke Rašice še nekaj žag in mlinov, ki so spominjali na nekdanje razširjene obrti na tem območju, vendar sta se do današnjih dni ohranila le še mlin in žaga na Trubarjevini v okviru muzejske zbirke.

Skedenj

Sestavljeno gospodarsko poslopje, ki ga na Trubarjevi domačiji imenujejo skedenj, je pod skupno streho nekoč združevalo hlev, skedenj, kaščo in senik. Skedenj je ob sanaciji ohranil zunanji videz in tlorisni razpored prostorov, medtem ko se je namembnost notranjih prostorov spremenila v skladu z novimi potrebami. Tako je hlev preurejen v krčmo, ki hrani še nekatere elemente hleva, kot so na primer jasli, skedenj je preurejen v galerijski prostor, kašča pa v sprejemnico in prodajalno spominkov. V nekdanjem seniku na podstrehi sta prostor dobili Trubarjeva čitalnica in pisarna.

Kozolec

V sklop Trubarjeve domačije sodi tudi manjši kozolec s podaljšano strešino na eni strani, ki za to območje ni prav značilen, saj so tod pogostejši manjši, sorazmerno ozki in visoki toplarji, kriti s šotorastimi strehami, kot na primer regionalno značilen Ilijev toplar v Dolnjih Retjah.

Trubarjeva domačija danes

Trubarjeva zapuščina – danes *Trubarjeva domačija* – čeprav majhna in zgolj teritorialna, predstavlja največ, kar je bilo mogoče najti na Slovenskem v povezavi z življenjem Primoža Trubarja. Trubar je z nastankom »Trubarjeve domačije« dobil pomnik v kraju svojega rojstva, ki je obenem tudi edini večji pomnik v spomin na »očeta slovenskega naroda« na slovenskih tleh. Trubarjeva domačija je v lasti občine Velike Lašče, ki skrbi za njeno redno vzdrževanje. Do leta 2007 je skrbela tudi za program domačije, nakar so to skrb zaupali Javnemu zavodu Trubarjevi kraji, katerega naloge so širitev in predstavljanje bogate kulturne dediščine velikolaške okolice ter promocija in usklajevanje prireditev na območju, ki jih je iz leta v leto več.

Skozi vsa leta delovanja je Trubarjeva domačija dosegla in preseгла svoj prvotni namen: dostojno obeležuje kraj rojstva pomembne osebnosti, Primoža Trubarja, ki ga z ogledom razstave približa obiskovalcem muzeja, hkrati pa deluje tudi kot široko odprto kulturno središče. Skozi leta so občasne prireditve prerasle v stalne. Muzejska zbirka, posvečena Primožu Trubarju, letno privabi blizu 20.000 obiskovalcev. Na domačiji pripravljajo delavnice, povezane s Trubarjevim časom, kot sta na primer tiskarska in knjigoveška delavnica in različne ustvarjalne delavnice; pripravljajo likovne razstave, gledališke predstave, tiskovne konference, predavanja, literarne večere, ipd. Vsako poletje tu organizirajo tudi likovno kolonijo, ki se je udeležujejo umetniki iz Slovenije in tujine. Trubarjeva domačija je tudi izhodišče pohodnih poti ter naravoslovnih raziskovanj ožje in širše okolice.

Viri in literatura

- DEBELJAK, Janez: *Trubarjeva Rašica*. 2. dopolnjen natis. Velike Lašče: Parnas, 2008.
- JAVORŠEK, Jože: *Primož Trubar*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977 (Znameniti Slovenci).
- RUPEL, Mirko: *Primož Trubar: Življenje in delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- GRUDEN, Janez: *Trubarjeva domačija na Rašici*. Velike Lašče: Kulturno umetniško društvo Primož Trubar, 1989.
- PERHAJ, Andrej: *Dvajset let Trubarjeve domačije*. Velike Lašče: Parnas, 2006.
- PEČNIK, Barbara: *Vsem Slovincem*. Velike Lašče: Parnas, 2007.
- SEDEJ, Marjan: *Abecedarium*. Film RTV Slovenija, 1986.
- Arhiv Republike Slovenije.
- Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Ljubljana.
- Arhiv Zavoda Trubarjevi kraji.
- Arhiv Zavoda za kulturo in turizem Parnas.